

מבט על, גיליון 864, 25 באוקטובר 2016

הלבטים האמריקאיים באשר לסוריה ולמזרח התיכון – כפי שהשתקפו בעימות בין קלינטון לטרמפ

עודד ערן

מבין שלושה העימותים הטלוויזיוניים שהתקיימו בין הילארי קלינטון לדונלד טרמפ, העימות השני (ב-9 באוקטובר 2016) התמקד, מעבר להטחת האשמות הדדיות בנושאים אישיים, במספר סוגיות ענייניות במדיניות החוץ של ארצות הברית, ובראשן סוריה. הוויכוח בין שני המועמדים לנשיאות חשף בעצמה את הדילמות הניצבות בפני ארצות הברית מאז הפעם האחרונה שבה הופעל הצבא האמריקאי בהיקפים גדולים וממושכים, קרי מאז המלחמות באפגניסטן ובעיראק. הנשיא אובמה, מאז תחילת כהונתו ב-2009, הפך על פיה את מדיניותו של קודמו, הנשיא ג'ורג' בוש הבן, אשר הגביר את המעורבות באפגניסטן ויזם את הפלישה לעיראק. בהדרגה צמצם אובמה את הנוכחות הצבאית האמריקאית בארצות אלו ומאז תחילת "האביב הערבי" בסוף 2010 שידר לעולם מסר חד משמעי – ארצות הברית מבקשת להימנע מהפעלת כוחות צבאיים גדולים, ובוודאי מהפעלת כוחות גדולים על הקרקע מעבר למשימות הדרכה ויעוץ. תחת לחץ אירופאי הופעל חיל האוויר האמריקאי בתקיפות בלוב. התוצאות לטווח הזמן הבינוני, אם לא הארוך, היו דומות לאלו שנרשמו בעיראק אחרי הפלישה האמריקאית ב-2003: המשטר וראשיו חוסלו, הצבא הלאומי של שתי המדינות פורק, הן עצמן התפרקו כיחידות מדיניות אחדות, דאע"ש השתלט על חלקים משטחן והפלגים השונים שהוחזקו ביד ברזל עריצה עד לסילוק השליטים הקודמים לא מצליחים להחזיר על כנם חוק, שלטון וסדר מרכזיים.

את התוצאות של הרתיעה האמריקאית משימוש מסיבי בכוח צבאי, שלווה גם בכסות אידיאולוגית, חשו השחקנים הישנים-חדשים במזרח התיכון. אלה גם הבינו את המשמעותיות ארוכות הטווח לגביהם, למשל מנטישת הנשיא מובארכ, על רקע התנהלותו האוטוריטרית, והנכונות לקבל את שלטון "האחים המוסלמים" במצרים; מהקו האדום המוצהר של הנשיא אובמה לגבי השימוש בנשק לא-קונבנציונלי, שהפך לקו ורוד תוך העדפת התיווך הרוסי שהביא להסכם על פרוק סוריה מנשקה הכימי על פני מימוש האופציה הצבאית האמריקאית; ומההיסוס והרתיעה האמריקאיים לחזור בתוקף על האמירה לאיראן כי האופציה של שימוש בכוח צבאי לחיסול תכנית הגרעין שלה שרירה וקיימת. הצבא המצרי הפקיע את השלטון מידי ממשלת "האחים המוסלמים", איראן אמנם נאלצה להסכים למגבלות בתחום הגרעין, אך נותרה עם יכולת העשרת אורניום ומגבלות שתתפוגגנה עם חלוף הזמן הנקוב בהבנות שהושגו, ואילו בשאר אל-אסד, שארצות הברית סימנה כמכשול לפתרון בסוריה נותר על כנו, נשען על הסיוע המדיני, הכלכלי והצבאי של איראן ורוסיה, והוא טובח באזרחי מדינתו בחסות הלחימה בדאע"ש. זו היא הירושה המזרח תיכונית, שמוותר הנשיא אובמה למחליפו.

בעימות הטלוויזיוני נחלקו קלינטון וטרמפ לגבי זהות האויב, הדרכים לפתרון בסוריה ובעיראק, וכן אשר לחלקה של ארצות הברית בפתרון משבר הפליטים שגרמה המלחמה במדינות אלו. בעוד קלינטון הדגישה את התפקיד השלילי שממלאת רוסיה במלחמה בסוריה ודיברה על הצורך להפעיל עליה מנופי לחץ כדי להחזירה למסלול שיתוף פעולה, טרמפ זיהה את דאע"ש והאסלאם הרדיקלי כבעיה המרכזית. ההבדל בין שני המועמדים לנשיאות אינו טקטי בלבד, אלא אידיאולוגי ובעל משמעויות ארוכות טווח – בהנחה שעמדותיו של זה שייכנס לבין הלבן ייושמו. טרמפ יותר מרומוז שאם הבסתה המוחלטת של דאע"ש מצריכה הסתייעות באסד וברוסיה, המטרה מקדשת את האמצעים. איראן לא נכללת בהבחנתו זו, שכן היא שייכת למחנה האסלאמי הרדיקלי. קלינטון מצדה חידדה נקודה מרכזית – היא מתנגדת נחרצות לשימוש בכוח צבאי אמריקאי על הקרקע ומצדדת בסיוע לכוחות מקומיים ובחיסול ממוקד, תוך שהיא נוקבת בשמו של מנהיג דאע"ש, אל-בגדאדי. הצעתה לחמש למשל כוחות כורדים זכתה לביקורת טורקית מיידית ואם תמשיך להיות מיושמת על ידי קלינטון תגרום עימות בין שתי המדינות, על רקע דרישה כורדית עתידית לתגמול בדמות הכרה בשאיפותיהם הבדלניות. כבר עתה לא ברור אם וכיצד ניתן להפסיק את מעורבותה של טורקיה בצפון סוריה, שעלולה להזיק למאבק בדאע"ש ובמשטר אסד. הצעות קלינטון הן למעשה אימוץ המדיניות האמריקאית הנוכחית של הימנעות מ"מגפים על הקרקע" אבל עם נכונות לנקוט בצעדים יותר אופרטיביים כנגד משטר אסד והמעורבות הרוסית, כמו כינון אזורים אסורים לטיסה בסוריה, בלי לנמק מדוע היא מאמינה שמדיניות זו תצליח בעתיד יותר מאשר עד כה. הצגת הדברים של טרמפ היא פשטנית, קליטה לאוזן הבוחר הממוצע, בדומה לקו שנקט הנשיא רייגן בשנות השמונים והנשיא בוש הבן למעלה מעשור שנים אחר כך, שקראו לברית המועצות או למדינות "הפורעות" – ציר או אימפריית הרוע. טרמפ לא הסביר את המשמעויות שנובעות למשל מסיוע של אסד למאבק בדאע"ש, או מסירוב של אסד ורוסיה למלא בדיקנות את התפקיד שהוא מייעד להם, ולכן הוא לא הציג חלופה ברורה לזו של קלינטון.

הצגת דאע"ש על ידי טרמפ כהתגלמות הנבל האולטימטיבי וכשורש הבעיות במזרח התיכון, דהיינו, זיהוי דאע"ש כאסלאם הרדיקלי, מסייעת לו לחלוק על קלינטון בשאלה המוסרית-אידיאולוגית הכבדה

של הטיפול בטבח ההמוני בסוריה ובמיליוני הפליטים הסורים. בכך הוא משלב את ההתנגדות הגורפת לקליטת מהגרים ופליטים, ובמיוחד מהמזרח התיכון, כאשר לאלו הוא יכול גם להתייחס כאיום ביטחוני. אחת ההאשמות המבוססות היחידות של טרמפ נגד קלינטון היא בנקודה זו, שכן היא הציעה להגדיל ל-65,000 את מספר הפליטים שיורשו להיכנס לארצות הברית (מתחילת 2016 הורשו להיכנס כ-13,000). גם שינוי יחסי הכוחות המפלגתיים בקונגרס לטובת הדמוקרטים לא ימנע את העימות בין המפלגות, שכן העמדה הפופוליסטית של טרמפ בנושא זה נקלטה בקרב צבורים רחבים.

בעימות עצמו לא עלתה השאלה המרכזית שברקע ההתלבטויות של ארצות הברית אשר למדיניות במזרח התיכון ואילו משאבים היא מוכנה להשקיע למען השגת יעדים ושמירת אינטרסים. היעדים הנאצלים של בוש הבן ושל אובמה, שנועדו להתקין חברה אזרחית ודמוקרטית ולפתח דיאלוג בין תרבויות ודתות, התנפצו אל סלע המציאות האזורית עוד לפני "האביב הערבי". לפיכך, יורשו של הנשיא אובמה יסתפק ברשימת יעדים העשויה לכלול את החמישה שלהלן:

- מניעת תפוצה גרעינית באזור ומן האזור
- מניעת יצוא הטרור הרדיקל-אסלאמי מתחומי האזור בסיוע שותפים אזוריים ואחרים
- סיוע למשטרים באזור המוגדרים ידידותיים, בעיקר סיוע פיננסי וכן בציוד ובאימון צבאי, במטרה להכשירם להתקיים בכוחות עצמם
- השתתפות בניסיונות לעצב ולייצב יחידות מדינתיות בחלקים של האזור, המצויים בעת הזו בשלבי התפוררות
- השתתפות במאמץ בינלאומי במתן פתרונות לבעיית הפליטים – בעיקר סיוע פיננסי ליישובם במקומות ישיבתם הנוכחיים, וכן יישוב בארצות המוכנות לקלוט אותם.

זו רשימת יעדים שתואמת את הקווים שהציעה קלינטון בעימותים. טרמפ, ככל הנראה, יעסוק בעיקר בשאלה של חלקה של ארצות הברית במאמץ הצבאי לדיכוי דאע"ש. בעוד קלינטון נוטה לקבל נוכחות צבאית מוגבלת – כוחות מיוחדים, סיוע והדרכה – טרמפ נמנע מהתייחסות מפורשת לסוגיה ומדבריו משתמע כי יעדיף שאחרים יעשו את המלאכה והוא לא יבדוק בציניותיהם. נקודה נוספת הראויה לחידוד – קלינטון תותר את המדיניות כלפי איראן על כנה. טרמפ עלול להיגרר למדיניות פרובוקטיבית, שתכליתה לאפשר לו התנערות מההסכם או מחלקיו.

המתווה הזה משלב למעשה את הרעיונות שהועלו על ידי קלינטון עם המשכיות מחלקו האחרון של עידן אובמה, כשמטרתו העיקרית היא בלימת הסחף האזורי שפרושו, בין השאר, התפוררות יחידות מדינתיות נוספות, בלימת הצלחות קרקעיות נוספות של תנועות טרור אסלאמיות וצמצום הדרגתי של גופי הטרור הקיימים עד לחיסול המאחזים הטריטוריאליים שלהם. זאת, כאשר העיקרון המגביל העיקרי נשמר: אי-הצבת כוחות לוחמים אמריקאים על הקרקע, מעבר למבצעים המצריכים נוכחות קצרת מועד ושימוש בכלי תעופה. הרעיון המנחה של טרמפ, שניתן לתרגמו כ-FORTRESS AMERICA, או "ביתי הוא מבצרי", ייושם ברובו כאשר לצד הקשחת המדיניות כלפי המנסים להגר לארצות הברית, היא תסכים לקלוט מספר מוגבל של פליטים מהמזרח התיכון במסגרת תכנית קליטה בינלאומית. יישום המדיניות הזו אינו מחייב שינוי מהותי במשאבים האמריקאים המוקצים לניהול המדינה עצמה – דבר שיקל על הממשל הבא להתמודד עם הלחצים התקציביים האחרים.

המדיניות המזרח תיכונית של נשיאה הבא של ארצות הברית תשמוט קרוב לוודאי את הגנתם של משטרים באזור בשל צורך אמריקאי להגן על מקורות אנרגיה. בעימות הטלוויזיוני ציינה קלינטון את עצמאותה של ארצות הברית באספקת צרכי האנרגיה שלה. על אף התלות של בני ברית כגון יפן או אירופה במקורות אנרגיה כמו רוסיה והמזרח התיכון אלו לא יוכלו להישען על מחויבות אוטומטית להגנת מקורות האנרגיה הנוכחיים שלהם.

הניסיונות להשוות את המדיניות הזו, אם וכאשר תאומץ, לתקופות בעבר כמו למשל זו שבין שתי מלחמות העולם, לוקים בחסר, בין השאר בשל הקושי להשוות בין התקופות בכל הנוגע ליכולות טכנולוגיות-צבאיות – הגנתיות והתקפיות כאחת. עם זאת, קשה להתעלם מהשפעתם של גורמים חד-פעמיים עוצמתיים, כמו התקיפה בפרל הרבור או הפיגוע ב"מגדלי התאומים" על שנויי כיוון קיצוניים בדעת קהל האמריקאי, ובעקבותיהם – שינויי מדיניות.

בכל אסטרטגיה שתבחר ארצות הברית תהיה חשיבות ניכרת לשיתוף הפעולה עם מדינות ויחידות מדינתיות במזרח התיכון, הגם שעיקרון זה יחייב את וושינגטון לעתים לבחור בין אינטרסים לערכים. בטורקיה, השותפה לארצות הברית בנאט"ו ובמזרח התיכון, הממשלה מחריפה את דיכוי האופוזיציה. גם למשטר במצרים מייחסת ארצות הברית התנהלות דומה. חילוקי הדעות בין הממשל האמריקאי לממשלת ישראל לגבי פתרון הסכסוך הישראלי-פלסטיני מעיבים זה מכבר על יכולתן של שתי המדינות לשתף פעולה בנושאים אזוריים. עם מגבלות ואילוצים אלו, כמו גם עם הצורך לתעדף אזורי התמקדות, יהיה על הממשל הבא להתמודד.